

А.В. Березовенко

*Кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри мовної підготовки
іноземців*

КПІ імені Ігоря Сікорського

НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ З МОВНОЇ ОСВІТИ: ЦІЛІ, СТРУКТУРА, МЕТОДИКА

Традиційно у незалежній Україні мовна освіта студентів-іноземців організовувалася за моделлю, сформованою за радянських часів. Тобто – у період, коли світ був поділений з точки зору ідеології та соціально-політичних характеристик на три групи: країни капіталістичні, країни соціалістичні і країни третього світу (у термінології часів холодної війни це: розвинені капіталістичні країни, соціалістичні країни та країни, що розвиваються). За цих умов мета мовної освіти полягала у формуванні якомога більшого контингенту громадян іноземних країн, лояльних до радянського режиму. Передбачалося, що за час навчання у студентів-іноземців належало виробити такі світоглядні позиції, які б дозволяли їм після завершення навчання бути “природними пропагандистами” комуністичної ідеології, провідниками політичних поглядів, суголосних радянським. У себе на батьківщині випускники мали б сприяти або встановленню політичних режимів соціалістичної орієнтації, або – якщо йшлося про представників соціалістичного табору – сприяти укріпленню уже встановленого політичного ладу¹. Такий стан речей був втіленням політичної доктрини СРСР, згідно з

¹ Ці ж причини лежали в основі вироблення базової методичної підготовки викладачів російської мови як іноземної, яку пропонувалося опанувувати кращим студентам будь-яких спеціальностей з тим, щоб після закінчення навчання вони могли викладати російську на мовних курсах та гуртках у себе на батьківщині. Див.: Бронська А.А. Теоретичні основи базової методичної підготовки викладачів української та російської мов як іноземних/

якою поширення комуністичних ідей визначалося як наріжне завдання радянського режиму впродовж всього його існування (відомо, що ідея побудови соціалізму в одній окремо взятій країні, яка замінила панівну у 30-х роках ХХ століття ідею світової революції, була не відмовою від останньої, а лише даниною конкретним політичним обставинам). Отже, освіта іноземних студентів відіграла роль важеля політичного впливу радянської держави у світі і, відповідно, фінансувалася нею.

У 50-х роках минулого століття для забезпечення навчального процесу студентів-іноземців було вироблено спеціальні методики навчання іноземної мови, яку передбачалося використовувати як мову навчання майбутніх фахівців. У провідних університетах СРСР було створено спеціальність “російська мова як іноземна”. Серед філологів-русистів ці спеціалісти мали упривілейований статус (як і все, що стосувалося забезпечення контактів СРСР із зовнішнім світом). Саме для них переважним чином було створено 1967 року професійну організацію під назвою “Міжнародна асоціація викладачів російської мови і літератури [Международная ассоциация преподавателей русского языка и литературы, МАПРЯЛ], з’їзди якої, зважаючи на “ідеологічну цінність” її діяльності, проводилися переважно за кордоном, а роботою конгресів МАВРМЛ (МАПРЯЛ) 1969 і 1990 років, що відбувалися у Москві, опікувалися радянські посадовці найвищого рангу. Цей підхід до застосування викладання російської мови і літератури як до важеля політичного впливу та втручання у політичну ситуацію інших країн зберігається і в пострадянській Росії². Скажімо, після того, як Крим було

Національний технічний університет України “КПІ”. – К.: Редакція “Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України”; К.: Голока, 2002 [1].

² Див.: Інформаційний портал фонду “Русский мир”. Режим доступу: <http://www.ruskiymir.ru/news/195591/>.

анексовано Росією, за сприяння її центральних владних структур та МАВРМЛ (МАПРЯЛ) на півострові уже було проведено два з'їзди русистів Криму.³

До дезінтеграції СРСР як іноземна викладалася тільки російська мова. Тобто, тільки ця мова, яка виконувала всередині СРСР функцію мови міжнаціонального спілкування для “ нової національної спільноти – радянського народу ” була передбачена як “ носій ” для “ експортування ” комуністичної ідеї у світовому масштабі.

З постановом незалежної української держави через імплементацію законодавчих актів з національного будівництва взагалі та мовної політики зокрема склалися умови для викладання української мови як іноземної [1]. Предмет “ Українська мова як іноземна ” став викладатися кафедрами, які раніше викладали тільки російську як іноземну, було встановлено відповідну спеціальність УМЯІ для захисту наукових дисертацій, стала розвиватися науково-методична база цієї ділянки – з'явилися посібники найрізноманітнішого спрямування (втім підручника з української мови як іноземної поки що не створено).

Зрозуміло, що цілі навчання студентів-іноземців у СРСР та у пострадянських країнах суттєво відрізняються – ідеологічний складник на сьогоднішній день не є актуальним. Однак очевидним є і той факт, що рейтинг університетів на світовому ринку освітніх послуг і сьогодні визначається великою мірою обсягами навчання в них студентів з-за кордону. Чим впливовішою є країна, чим більші її політичні амбіції, тим більшими є і зусилля, які покладаються нею на залучення до вивчення своєї мови іноземців та отримання ними освіти у цій країні. Система викладання мови для іноземців є функцією від державності тієї чи іншої країни, відтак стан цієї

³ Див.: Інформаційний портал Міжнародної асоціації викладачів російської мови і літератури. Режим доступу: [<http://ru.mapryal.org/history/>].

галузі освіти може служити індикатором інтенсивності державотворчих процесів даної країни.

Інше питання, якою може бути структура освітнього процесу для студентів-іноземців? Це визначається передусім освітньою традицією даної країни.

Як згадувалося вище, Україна успадкувала радянську модель мовної освіти іноземних громадян. Особливістю її є те, що мова вивчається з нульового рівня без мови-посередника у два етапи – на підготовчих відділеннях та протягом всього періоду навчання в університеті. Іншими словами мовна підтримка забезпечується студентам протягом всього навчання за принципом концентричного розгортання засвоєння мовного матеріалу.

В інших країнах (крім пострадянських) передумовою навчання в університеті для студента-іноземця є володіння мовою навчання на пороговому просунутому рівні (B2). З нульового рівня мову навчання в університетській системі не викладають. Однак при цьому варто пам'ятати, що, скажімо, для сертифікації знань з англійської мови існує всесвітня мережа центрів складання міжнародного сертифікаційного іспиту – американського TOEFL (Test of English as a Foreign Language) або британського Cambridge ESOL (English For Speakers of Other Languages) тощо. Для України створення подібної мережі поки що лишається питанням майбутнього.

За традиційною для України моделлю рівень B1 досягався на підготовчих факультетах, а B2 – у ході навчання на основних факультетах нефілологічного профілю. Вивчення ж з нульового рівня до порогового B2 протягом одного року навчання на підготовчому відділенні не пропонувалося з огляду на нереалістичність досягнення такого результату для пересічного студента. З іншого боку можливість навчання на підготовчому відділенні протягом дворічного терміну не приваблювала іноземних студентів. Тому сучасна структура мовної освіти задовольняла як вимоги до рівня

комунікативної спроможності студентів, так і вимоги студентів до терміну навчання, який дозволяв за умов подальшої мовної підтримки розпочати освіту на основних факультетах нефілологічного профілю.

Рух України у напрямку долучення до Болонського процесу (спільну декларацію міністрів освіти підписано 2005 року [5]), метою якого оголошено утворення єдиного освітнього і наукового простору, спричинилося до змін нормативно-правової бази організації освіти взагалі і мовної освіти іноземців зокрема. Початок 2000-х років був позначений виробленням концептуальних підходів до викладання мови як іноземної в Україні та формуванням для цього відповідної нормативної бази. Так, для організації навчального процесу першого освітнього рівня було затверджено навчальний план для підготовчих факультів для іноземних громадян (затверджено Міністерством освіти і науки України 21 грудня 1999 року). Для другого і третього рівнів у 2004 році створено й опубліковано *Єдину типову програму з української мови для студентів-іноземців основних факультетів нефілологічного профілю вищих навчальних закладів України III-IV рівнів акредитації* (Укладачі програми: Л.І.Дзюбенко, к. філол. н., доц., зав кафедри, С.С. Філіпчук, к. філол. н., ст. викл. Т.І. Шевчук, ст. викл. (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»), В.В. Дубічинський, д. філол. н., проф., зав кафедри (Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» Л.Г. Новицька, ст. викл. (Національний університет «Львівська політехніка») С.А.Чезганов, ст. викл., зав секції (Київський національний економічний університет). За редакцією: О.Н. Тростинської, канд. філол. н., доц. Н.І. Ушакової, канд. пед. н., зав. кафедри (Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна), видано наказ МОН України №260 від 04.04.2006 Про вивчення української (російської) мови іноземними студентами та аспірантами. На ці документи спиралися в організації мовного навчання іноземців усі вищі України до останнього часу (увересні 2016 року

наказ №260 від 04.04.2006 року було скасовано Міністерством освіти і науки України). Цими ж документами забезпечувалося становлення кредитно-модульної системи у цій ділянці освіти України. Варто також підкреслити, що йдеться саме про наближення до європейської структури освіти, оскільки ототожнення з нею унеможлиблюється збереженням в українських навчальних закладах фіксованого розкладу та сталих академічних груп.

На формування сучасної ситуації у царині освіти крім згаданих впливає й низка інших факторів. Поруч із фундаментальними змінами нормативно-правової бази (прийняття Закону України Про вищу освіту від 01.07.2014 року, скасування у 2016 році Наказу МОН України №260 від 04.04.2006, яким регулювалися обсяги вивчення та структура мовної освіти іноземців) релевантними чинниками є ще й такі: непослідовність мовної політики із забезпечення статусу держаної мови в Україні відтак і системного застосування якоїсь однієї мови як мови навчання впродовж всього освітнього циклу для всіх студентів, в т.ч. і іноземних; неоднорідність мовного середовища; запровадження в університетах України наскрізного англomовного навчання; а також прагнення структурно наблизити освіту іноземців до освіти українських студентів (що тягне за собою і необхідність вивчення тієї іноземної мови, яку вивчають українські студенти). У сукупності зазначені фактори (не всі вони є обов'язково негативними) зумовили згортання викладання мови як іноземної за традиційною моделлю. Та варто пам'ятати, що освіта іноземців, в т.ч. й мовна, є не тільки важливим складником освітньої політики і виявом державності, але це також справа наповнення бюджету українських ВНЗ, чим сьогодні навряд чи можна легковажити.

Відтак постає питання – чи справді виправдані зміни, що відбуваються? Чи існують в Україні альтернативні моделі мовної освіти іноземців, які були б продуктивними за сучасних політико-економічних умов? Іншими словами –

що у нинішніх обставинах має стимулювати іноземних громадян обирати для отримання вищої освіти українські університети, а не польські, російські чи британські? Вочевидь, відповідь на це питання лежить не тільки в площині суто освітньо-наукових зацікавлень потенційних студентів.

Сьогодні сфера освіти хоча і не є частиною “ідеологічного фронту” часів залізної завіси, однак підпадає під дію законів економічної конкуренції, а також політичних протистоянь, як у випадку із гібридною війною, розв’язаною Росією проти України у 2014 році.

Реформування сфери мовної освіти має відбуватися з урахуванням того факту, що наразі не йдеться про завоювання українською мовою статусу однієї із світових мов. Рано говорити і про те, що ближчим часом Україна матиме розгалужену закордонну мережу міжнародних центрів за зразком TOEFL або британського Cambridge ESOL (English For Speakers of Other Languages).

Втім питома система мовної підготовки студентів-іноземців існує в Україні достатньо довго, щоб можна було говорити про її ефективність (хоча й не досконалість). Прагнення до збереження та покращення напрацьованого у цій галузі спричинилося до формулювання *Пропозиції щодо удосконалення організації мовної підготовки студентів-іноземців другого і третього рівнів навчання для науково-методичної комісії Міністерства освіти і науки України*, підписаних у 2015 році практично всіма провідними кафедрами цього профілю та академічними установами – Інститутом української мови та Інститутом мовознавства ім. О.О. Потебні. Цей документ, який є вираженням консолідованої думки провідних фахівців у цій галузі освіти, обстоює позицію збереження й удосконалення традиційної для України моделі мовної освіти іноземців.

Отже, підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що впровадження цілком нових видів освіти іноземних студентів (наприклад, англомовних програм тощо) не повинно спричинитися до відмови від традиційної моделі,

оскільки це з необхідністю призведе до втрати своєї ніші на світовому ринку освітніх послуг. І, якщо сьогодні існує попит на здобуття освіти в Україні, то варто замислитися, як створити для цього оптимальні, привабливі умови, виходячи із наявних можливостей та враховуючи вимоги апробованих методик у цій галузі освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бронська А.А. Теоретичні основи базової методичної підготовки викладачів української та російської мов як іноземних/ Національний технічний університет України “КПІ”. – К.: Редакція “Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України”; К.: Толока, 2002.
2. Закон України про вищу освіту від 01.07.2014. [<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>]
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання/ Наук. ред. укр. видання д.пед.н., проф. С.Ю.Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003.
4. Наказ Міністерства освіти і науки № 260 Про вивчення української (російської) мови іноземними студентами і аспірантами від 04.04.2006 року [<http://document.ua/pro-vivchennja-ukrayinskoji-rosiiskoji-movi-inozemnimi-stude-doc119238.html>].
5. Спільна декларація міністрів освіти Європи “Європейський простір у сфері вищої освіти. – Болонья, 19 червня 1999 року [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_525].
6. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assesment / Council of Europe. Language Policy Unit. Strasbourg, 1986. [https://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.pdf]